

Fungerar tranåkrar?

Mikael Hake

Arbetet med att förebygga transkador på gröda i Kvismareområdet har tidigare fokuserats på att skrämma bort tranorna från känsliga fält. Effekten har ibland blivit att skadorna bara spridits ut över en större yta, eftersom tranorna inte har kunnat fly till något område där de fått vara ostörda. I juli 2004 avsattes ett ca 10 hektar stort område vid Husön där tranorna matades in, och under 2005 permanentades denna tranåker. Viltskadecenter redovisar här vilken effekt matningen hade på tranornas beteende och diskuterar fördelar och nackdelar med att avsätta tranåkrar som en åtgärd.

Antal i förändring

Under de senaste två åren har det maximala antalet tranor som vistats vid Kvismaren under våren minskat. Efter att antalet hade nått upp till drygt 2 000 individer 2003, besökte endast ca 1 000 fåglar området under vårarna 2004–2005. Detta har emellertid väl kompenseras av artens uppträdande vid Kvismaren under övriga delar av året. 2004 ökade det maximala antalet sommartranor till närmare 500, vilket kan jämföras med de ca 300 som funnits i området under somrarna 1993–2003. Hösten 2004 räknades som mest ca 10 500 individer in den 24 september, vilket slog det tidigare rekordet på ca 9 000 som noterades under höstarna 2001–2003.

Antalet tranor som vistades vid Kvismaren under sommaren och hösten 2005 slog återigen alla rekord. I maj–juni var det maximala antalet tranor ca 700, och även höstsiffran överglänste det tidigare rekordet med råge, då hela 14 500 individer räknades in 5 oktober. Siffran är anmärkningsvärt hög och fullt i klass med det högsta antalet som noterats vid Hornborgsjön under våren.

Rundtur i Kvismareområdet?

Det ökande antalet tranor vid Kvismaren har ställt allt högre krav på att åtgärder vidtas för att förebygga de skador fåglarna gör på gröda som odlas i området. Det man hittills koncentrerat sig på är att med diverse skrämmanordningar mota bort tranorna från fält där man odlar känslig gröda. Detta arbete har i och för sig varit

framgångsrikt, men problemet har varit att fåglarna inte har haft någonstans att ta vägen när de skrämmts. Detta har medfört att tranorna bara skrämmts runt i området och att skadorna spridits ut över en större yta. För att gå vidare i det skadeförebyggande arbetet prövades därför en kompletterande metod under 2004 och 2005.

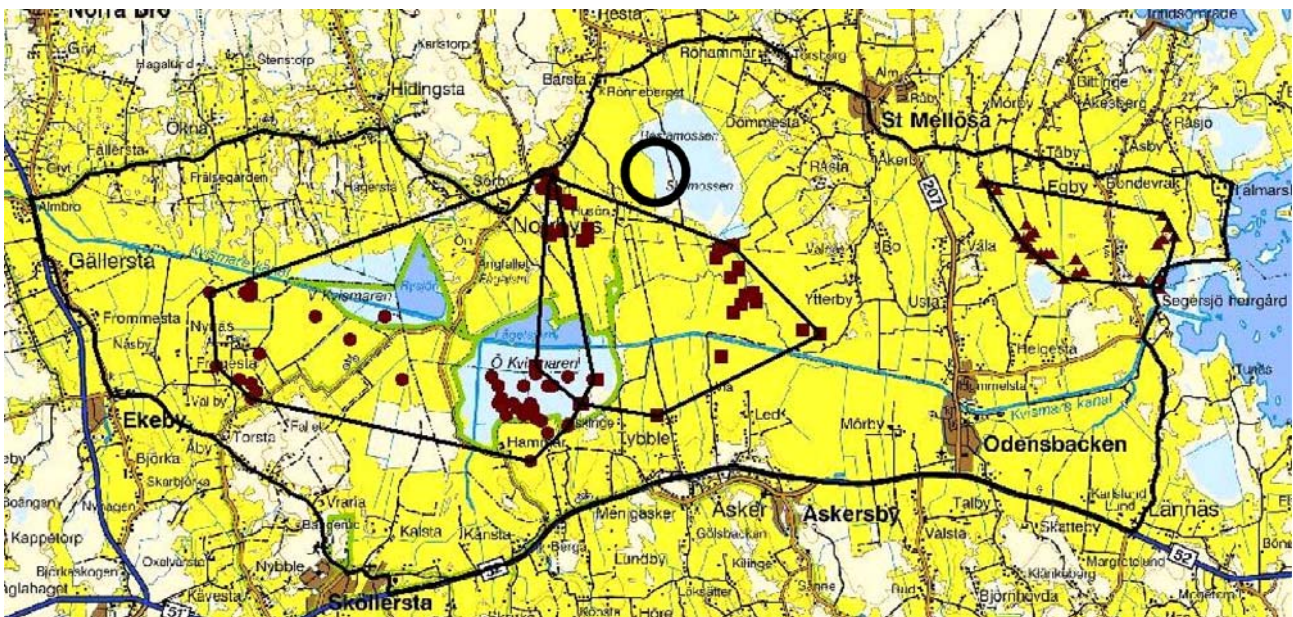
Potatishuliganer

Under sommaren 2004 gav sig de unga tranor som översomrar vid Kvismaren på potatisodlingar i stor utsträckning. Situationen blev så allvarlig att länsstyrelsens skrämselekonstent Ragnar Edberg och brukaren Olle Bodevall i Husön, med Länsstyrelsens tillåtelse, började mata tranorna på en ca 10 hektar stor träda som ligger vid Husön på västra sidan av Res-tamossen (figur 1). Från och med 1 juli spred Olle ut korn på trädan ett par gånger i veckan för att attrahera tranorna, samtidigt som Ragnar satte ut skrämmanordningar på de potatisfält som hade drabbats.

Lyckligtvis var tre av de 22 unga tranor från Västmanland som Viltskadecenter under åren 2002–2003 försett med radiosändare (se Fåglar i Kvismaren 2002, 2003, 2004) närvarande i Kvismareområdet under några veckor såväl innan som efter det att matningen påbörjades. Genom radiopejling hade vi alltså möjlighet att följa dessa tre tranors rörelser i området och se hur deras beteende förändrades under försökets gång.

Under perioden 15 maj–1 augusti samlades så gott som samtliga tranor som höll till i Kvismareområdet på det ca 10 hektar stora fält vid Husön där de matades med korn.

Figur 1. Hemområden för tre ungranor med radiosändare innan matningen på trädan (svarta cirkeln) vid Husön påbörjades 1 juli 2004.

Gillade läget

Vad gjorde då de unga tranorna när det helt plötsligt uppenbarade sig ett område, där de fick mat och tilläts vara ostörda? Låt oss först konstatera att det rörde sig om en tvåårig och två ettåriga tranor, som alla hade tidigare erfarenhet av att vistas vid Kvismaren. De båda ettåriga tranorna hade varit i området en längre period un-

der hösten 2003 tillsammans med sina föräldrar, och den tvååriga tranan hade varit där såväl med sina föräldrar under hösten 2002 som ensam under en längre period 2003.

Man kan konstatera att inmatningen hade en klar effekt på samtliga tre fåglars rörelsemönster. De två tranor som tidigare

I Huladalen i nordligaste Israel vet tranorna sedan många år tillbaka var de får mat och kan vara ostörda. De flyttar sig endast motvilligt när traktorn sprider ut majs och korn till dem på tranåkern.

hade hållit till ganska nära utfodringsplatsen (figur 1), fattade redan efter ett par dagar att det nu vankades mat på den aktuella trädan. Däremot tog det två veckor innan den tredje fågeln, som innan matningen påbörjades hela tiden hade hållit till långt borta i öster (figur 1), fick nys om den nya tranåkern.

Hursomhelst, när fåglarna väl fattade att det plötsligt fanns ett ställe där de fick mat och kunde vara ostörda, så ändrade de sitt rörelsemönster (figur 2) och tillbringade mycket tid på tranåkern tills matningen avslutades i augusti. När det gäller skador på gröda fick tranåkern i kombination med skrämselein önskad effekt. Fåglarna höll sig borta från potatisfälten, vilket i princip innebar att inga skador rapporterades.

Satte av igen

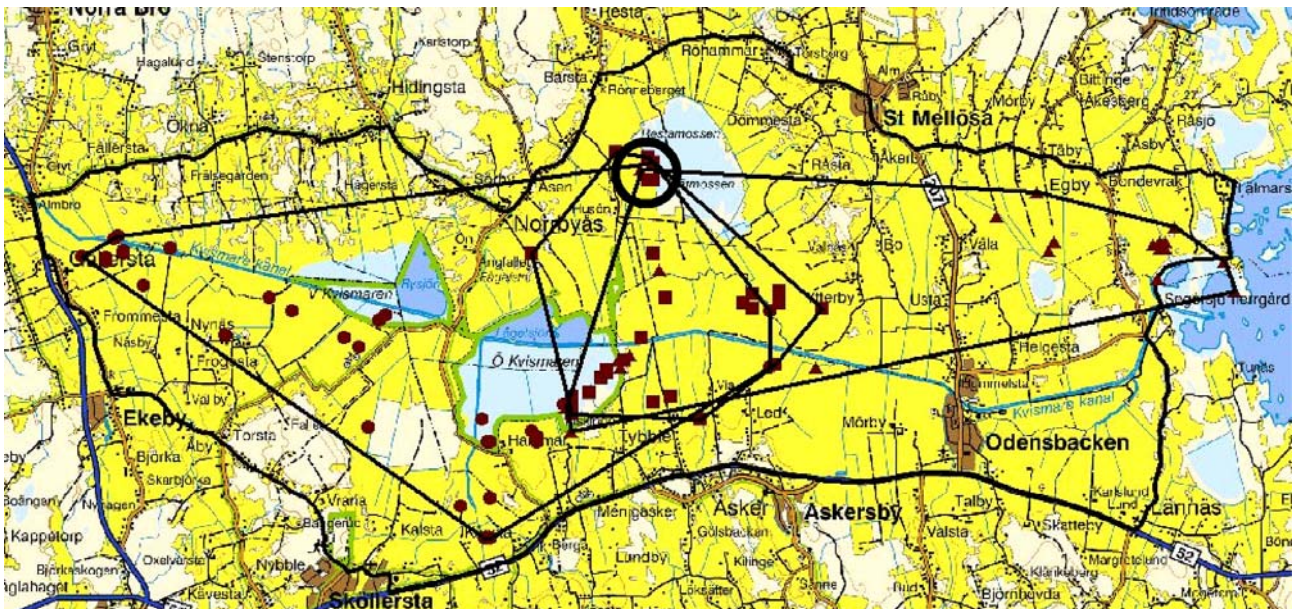
Eftersom avsättningen av tranåkern 2004 hade önskad effekt, bestämde sig Länsstyrelsen för att samma fält skulle användas som tillflyktsort för tranorna även 2005. Ett avtal tecknades med Olle Bodevall om att matning skulle ske på trädan vid Husön under den tid när potatisen är speciellt

känslig, det vill säga under perioden 15 maj–1 augusti. Till en början spreds 800 kg korn ut på fältet två gånger i veckan.

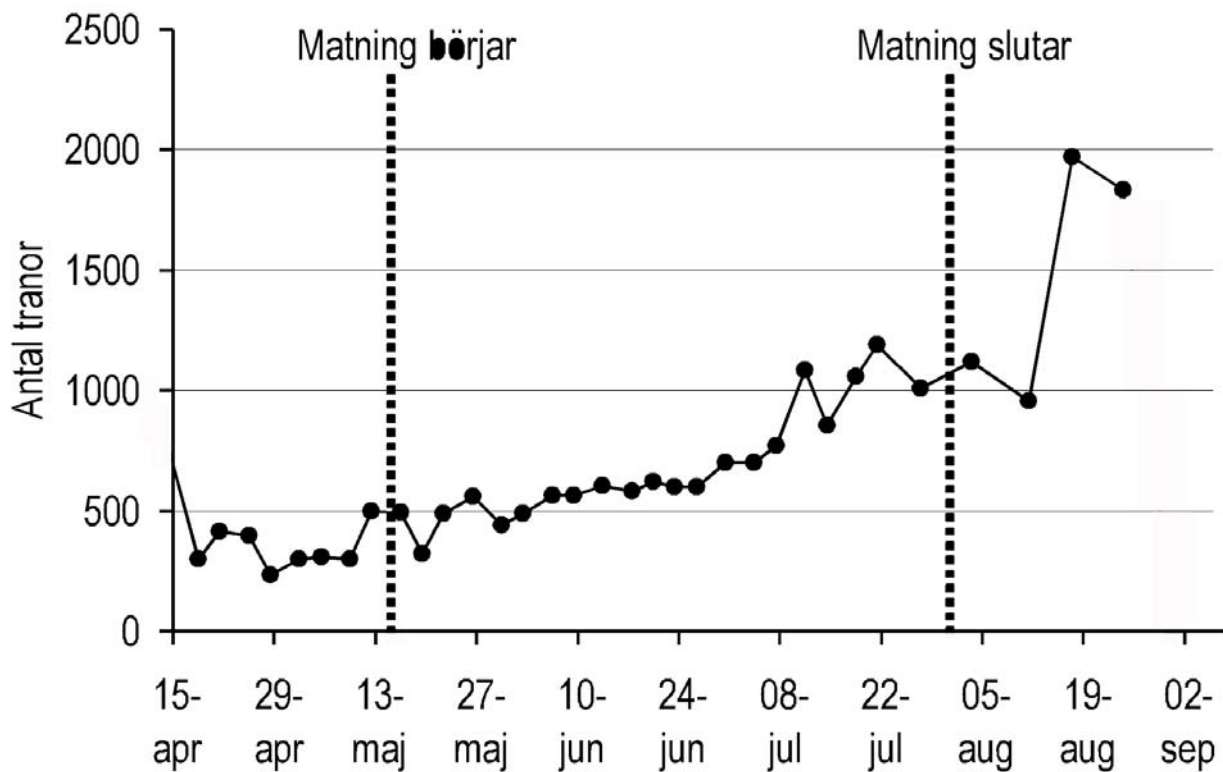
Antalet tranor var högt för årstiden redan när matningen påbörjades, ca 500 individer, och steg sedan ytterligare under sommaren upp till ca 1 000 när matningen avslutades (figur 3). Efter ungefär halva matningsperioden ökades därför mängden korn som spreds ut på tranåkern till att omfatta ett ton tre gånger i veckan.

Trivdes på trädan

Under 2005 valde Viltskadecenter att kontrollera hur stor andel av det totala antalet tranor i Kvismareområdet som attraherades av tranåkern. Därför räknades antalet fåglar som befann sig i hela området 1–2 gånger i veckan under hela säsongen. Resultatet var slående. Så gott som omedelbart efter att matningen påbörjades 15 maj tills den avslutades 1 augusti sög tranåkern åt sig 75–100% av alla tranor som befann sig vid Kvismaren (figur 4). Här bör tilläggas att de två punkter som anger att 0% av tranorna funnits på tranåkern i juni (figur 4) egentligen inte skall tas med. Dessa räkningar gjordes nämligen samtidigt som

Figur 2. Hemområden för tre ungrtranor med radiosändare efter att matningen på trädan (svarta cirkeln) vid Husön påbörjades 1 juli 2004.

Figur 3. Antal tranor som uppehöll sig i hela Kvismareområdet under tiden som tranorna matades vid Husön 15 maj–1 augusti 2005.

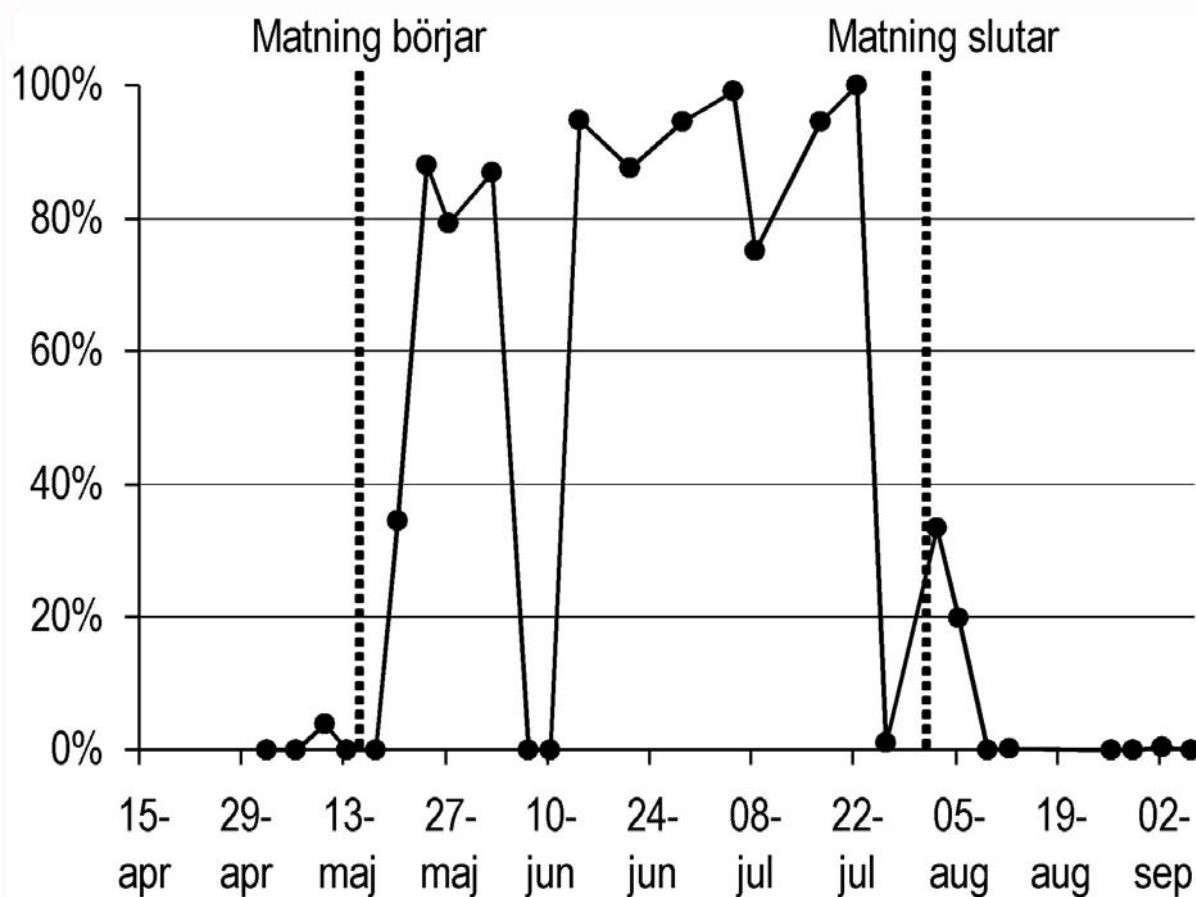
traktorn var på fältet och spred ut korn, vilket innebar att inga tranor vistades där då.

Vad man i övrigt kan konstatera är att bara obetydliga skador på potatis och andra grödor rapporterades under matningsperioden. Liksom under 2004 hade alltså tranåkern i kombination med Rag-

nar Edbergs skrämelsinsatser önskad effekt – tranorna fick ett tillflyktsområde där de höll sig utan att göra skada på den gröda som odlades i området.

Positiva effekter

Avsättningen av tranåkern hade alltså den önskade effekten på tranornas beteende

Figur 4. Andel tranor i Kvismareområdet som vistades på tranåkern vid Husön under tiden som tranorna matades 15 maj–1 augusti 2005.

och medförde att skadorna på gröda minskade. Frågan är om den var effektiv även ur ekonomisk synvinkel? För att man skall kunna göra en beräkning av detta måste man ställa kostnaderna för avsättningen och utfodringen i relation till de ersättningskostnader man sparade in. Problemet är att det är svårt att göra en sådan ekonomisk beräkning eftersom man aldrig kommer att få reda på hur stora ersättningskostnaderna hade blivit under perioden om tranåkern inte hade funnits. Eftersom en del brukare inte bryr sig om att rapportera de skador de får, är det dessutom omöjligt att beräkna hur stora ”dolda” skador man kommer undan.

Det finns emellertid andra fördelar med att avsätta tranåkrar som inte kan mätas i ekonomiska termer. Minskade angrepp på fälten gör att brukarna blir mindre stressade eftersom de inte ständigt behöver övervaka sina odlingar, och dessutom känns det mer meningsfullt för brukarna att odla för sig själva och inte för fåglarna.

Därigenom minskar också konflikterna mellan fåglar och brukare och samhället i övrigt, något som är positivt för alla inblandade parter. Det torde alltså i många hänseenden vara bättre att betala för en tranåker än att ersätta kostnader för skador på gröda. Dessutom har vi ett regelverk att följa som säger att skador på gröda orsakade av fredat vilt i första hand skall förebyggas.

Negativa effekter?

Finns det då inget negativt med att avsätta tranåkrar? Många brukare oroar sig för att antalet tranor kommer att öka såväl nationellt som lokalt om man avsätter platser där man odlar för fåglarna eller utfodrar dem. Nationellt sett är detta inget problem, eftersom det inte är födan som begränsar hur många tranor det kommer att bli i landet. Den begränsande faktorn här är antalet häckplatser. När det gäller lokala effekter så är det något som vi måste skaffa oss mer information om. Huruvi-

da det rekordhöga antalet sommartranor som noterades vid Kvismaren 2005 var en effekt av matningen vid Husön får framtida studier utvisa. Det troliga är dock att antalet fåglar i området kommer att öka upp till en viss gräns oavsett om man matar tranorna eller inte, men att matningen möjligtvis kan skynda på processen en aning. Det som begränsar hur många tranor det blir lokalt är inte tillgången på föda utan tillgången på lämpliga övernattningsplatser. Tranan står ju alltid i grunt vatten och sover för att skydda sig mot rovdjur, framför allt räven.

Ett annat problem som kan uppstå är att det blir skador på gröda som odlas på fält som ligger intill tranåkern. Detta kan man dock försöka komma tillrätta med på olika sätt. Man kan till exempel sätta upp "tysta" skrämselanordningar på omgivande fält, det vill säga anordningar som skrämmer bort fåglarna från dessa fält men inte från tranåkern. Eftersom tranorna oftast inte flyger, utan går in i fält där de gör skada, finns det möjlighet att hålla dem på tranåkern genom att sätta avspärningar mot angränsande fält. Om man har möjlighet kan man dessutom försöka se till att känsliga grödor inte odlas på fält som gränsar till tranåkern.

Viltskadecenter rekommenderar

Sammanfattningsvis kan man konstatera att avsättning av tranåkrar är en bra och nödvändig metod för att förebygga tranaskador på gröda. Metoden måste dock kombineras med andra förebyggande åtgärder för att vara effektiv. Med nuvarande kunskaper om tranans beteende och skadornas utseende tycker Viltskadecenter att följande rekommendationer kan vara en modell för en framgångsrik förebyggande verksamhet lokalt.

1) Upprätta en arbetsgrupp med de parter som på något sätt är inblandade i konflikten. Arbetsgruppen skall vidmakthålla en dialog mellan de olika parterna och arbeta fram en kompromisslösning som alla kan acceptera.

2) Samla in kunskaper om fåglarnas beteende och skadornas utseende under olika delar av säsongen.

3) Avsätt områden på platser där fåglarna tycker om att gå och där de kan vara ostörda. Teckna långsiktiga avtal med intresserade brukare och ge dem generös ekonomisk ersättning för att odla gröda som fåglarna kan äta. Mata in fåglarna vid behov.

4) Anställ en eller flera personer som har i uppdrag att skrämna tranorna från känsliga fält och som kan rycka ut med kort varsel när brukarna har problem.

5) Om möjligt, gör anpassningar i odlingsstrategi för att ytterligare undvika skador.

På en del platser i landet har man under de senaste åren närmat sig ett upplägg i det förebyggande arbetet där samtliga ovanstående komponenter ingår. Viltskadecenter följer detta med stort intresse och kommer fortlöpande att hjälpa till med utvärdering av de åtgärder som vidtas. Det är viktigt att inte slå sig till ro, utan att fortsätta att utveckla och förfinas de olika komponenter som ingår i det förebyggande arbetet. När det gäller avsättning av tranåkrar behöver vi till exempel mer kunskaper om hur stora fält som skall avsättas och hur man gör för att undvika skador på omgivande gröda.

Tack

Viltskadecenter tackar Paola de Keizer som utfört fältarbetet vid Kvismaren under 2005. Ragnar Edberg organiserade räkningarna av tranor under säsongen och lade som vanligt ner ett stort arbete för att lösa konflikten mellan tranor och brukare. Bo Andersson på Länsstyrelsen i Örebro län gjorde det möjligt att avsätta tranåkern och Olle Bodevall organiserade matningen på åkern. Kvismare Fågelstation som ställde upp med husrum under säsongen. Stort tack också till alla lantbrukare för trevligt bemötande och stor tolerans när det gäller Viltskadecenters fältarbete.

Artikeln är publicerad 2006 i: *Fåglar i Kvismaren 21:12-17*, utgiven av Kvismare Fågelstation (årsskrift för 2005).